

DIŞ TİCARETTE KÜRESEL EĞİLİMLER VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

(Taslak Rapor Özeti)

Faruk Aydın

Hülya Saygılı

Mesut Saygılı

Gökhan Yılmaz

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü

Kasım 2009

YÖNETİCİ ÖZETİ

Piyasa ekonomisinin prensiplerini benimsemiş ulusal ekonomiler, mal ve hizmet ticaretinin önemli ölçüde serbestleştiği ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların azaltıldığı bütünleştirilmiş bir küresel ekonominin parçası haline gelmektedirler. Küresel ekonomiye entegrasyon milli ekonomilerin hem üretim süreçleri hem de tüketim yapıları üzerinde çeşitli değişikliklere neden olmaktadır. Küresel ekonominin yeni kuralları ulusal firmalara ve politika yapıcılarına yeni zorluklar sunduğu kadar fırsatlar da yaratmıştır. Sadece bu kuralları ve dönüşümleri doğru kavrayabilen firmalar ve ekonomiler, ortaya çıkacak zorlukların üstesinden gelebilecek en uygun stratejileri ve politikaları geliştirerek, artan küresel rekabetin koşullarını fırsata çevirebilecektir. Dünya ekonomisinde önemli bir rol oynayan ülkemizin uluslararası rekabet içindeki konumunu güçlendirebilmesi küresel eğilimlerin derinlemesine analiz edilerek doğru tespitlerin yapılmasına ve sağlıklı politikaların oluşturulmasına bağlıdır

Bu çalışmanın ana amacı küresel dış ticaret ve sermaye hareketlerinin gelişimini incelemek ve bu çerçevede, Türkiye ekonomisine ek olarak, seçilmiş gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler de gözlenen süreci tartışmaktır. Çalışmanın ilk bölümünde dünya dış ticaret ve sermaye hareketlerindeki İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasındaki gelişim farklılıkları irdelenmiştir. Bu bölümün temel bulguları aşağıda belirtilmiştir:

- a. Dış ticaret hacmi İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlı bir artış eğilimine girmiştir. Söz konusu gelişme sadece mal piyasalarına yönelik olmayıp aynı zamanda hizmet ve iş gücü piyasalarını da kapsamaktadır.
- b. İkinci Dünya Savaşı sonrasında gözlenen dış ticaret artışı savaş öncesi döneme göre farklı dinamikleri içermektedir.

- c. Doğrudan yabancı yatırımların (FDI) dünya ekonomisi içerisindeki payının artmasıyla birlikte gerek üretimin gerekse ihracatın artan ithalat bağımlılığı ve bununla birlikte yaygınlaşmaya başlayan endüstri içi ticaret, günümüz ticaret dinamiklerinin kaynağını açıklayan temel unsurlardandır.
- d. Bu dönemde, üretimde küresel iş bölümü olarak tanımlanan bu gelişmeye ulusal ekonomilerin eklemlenme süreci hızlanmış, gelişmekte olan ülkeler hem FDI hem de sanayi ürünleri ihraç eder hale gelmişlerdir.
- e. İkinci Dünya Savaşı öncesinde görülmeyen bir diğer gelişme ise çeşitli bölgesel ticaret bloklarının artan önemi ve bölgeselleşmenin verdiği ivmeyle birbirlerine daha çok benzeşen ülkeler arasında, emeğin kısmen de olsa serbest dolaşımının sağlanmasıdır.

Dünya ticaretinin büyüme dinamiklerinin doğru anlaşılabilmesi, uluslararası mal ve hizmet ticareti ile sermaye hareketlerinin zamanla değişen yapı ve niteliğinin doğru bir şekilde tepitini gerektirmektedir. Bu amaçla çalışmanın ikinci kısmında dış ticaret artışlarına neden olan unsurlar araştırılmıştır. Bu bölümün temel bulguları ise şu şekilde özetlenebilir.

- f. Küresel ticaret artışının ana sebeplerinden birisi ticaret üzerine konulmuş tarife ve tarife dışı engellerin azaltılmasıdır.
- g. Teknolojik gelişmeyle birlikte düşüş eğilimine giren iletişim ve ulaştırma maliyetleri uluslararası mal ve hizmet transferlerini hızlandırmıştır.
- h. Çin, Hindistan ve Doğu Bloku ülkeleri gibi geniş ölçekli ekonomilerin uluslararası ticaret ağına dahil olmaları, yeni üretim ve tüketim piyasalarının oluşumunu sağlayarak küresel ticaretin genişlemesine katkıda bulunmuştur.
- i. İletişim ve ulaştırma ağının teknolojik gelişmeye bağlı olarak yaygınlaşması uluslararası üretim ve tüketim yapısını birbirine yakınsatmış ve dolayısıyla

sanayi içi ticaretin artışına neden olarak dış ticaret hacminin genişlemesini desteklemiştir.

- j. Bununla birlikte, endüstri içi ticarete dayalı FDI'ların payının artışı dış ticaret artışını hızlandırmıştır.

Çalışma, ulusal ekonomilerin üretim yapısının küresel iş bölümü ile daha yakın işbirliğine girerek uluslararası değer yaratma zincirinin bir "halkası" haline geldiğine işaret etmektedir. Ulusal ekonomilerin, özellikle de gelişmekte olan ülkelerin, hangi mal ya da hizmetin üretiminde uzmanlaşacağı, ve küresel değer yaratma zincirinin katma değeri yüksek olan üst kısımlarına hangi stratejiler izleyerek ulaşacağı ulusal iktisadi politika yapıcılarının temel gündemini oluşturmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde küresel bağlamda dikey uzmanlaşma ve ihracatın ithalat bağımlılığı, iki farklı açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler istatistiği kullanılarak incelenmiştir.

- k. Gelişmiş ülkeler 1980'lerden 2000'lere ara mallarında net ihracatçı pozisyonunu korurken, ara malı dışındaki mallarda net ithalatçı pozisyonuna geçmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerin ise ara mallarında net ithalatçı konumu değişmemiş, ancak 1990'lardan 2000'lere bazı nihai ürünlerde net ihracatçı konumuna gelmişlerdir.
- l. Tekstil ve ana metal sektörlerinde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler ara mallarında belirgin bir şekilde net ithalatçı iken, nihai mallarda net ihracatçı konumundadır. Gelişmiş ülkelerin ana metal sektörünün her iki mal grubunda da dış ticaret fazlasına sahip olmalarına karşın, göreceli olarak açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri ara mallarına kaymaktadır.
- m. Makine ve teçhizat ile ulaştırma sektöründe sadece gelişmiş ülkeler ara ve nihai mallarda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Söz konusu sonuçların elde edilmesinde bu sektörlerin çok heterojen alt sektörlerle sahip

olmasının etkili olduğu düşünölmektedir. Son dönemlerde ise gelişmekte olan ölkelerin bu sektörde nihai mallardaki göreceli konumu güçlenmiştir.

- n. Türkiye imalat sanayii ara ve nihai mallarında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip değildir. Bu açıdan Türkiye, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Slovenya gibi Doğu Avrupa ölkeleri ile benzerlikler göstermektedir. 1990'lardan 2000'lere söz konusu dezavantaj sınırlı bir oranda da olsa iyileşmiştir.
- o. Tekstil sektöründe Türkiye'nin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksi, diğer yükselen piyasa ekonomilerine göre, 2000'lerde, Çin'den sonra ikinci sırada yer alırken, söz konusu avantaj nihai mallarla sınırlı kalmıştır. 1990'lardan 2000'lere söz konusu dezavantaj sınırlı bir oranda iyileşme göstermiştir.
- p. Türkiye, ana metal sektörü nihai mallarında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken ara mallarında dezavantajlıdır. Ancak, Türkiye'nin nihai mallarda sahip olduğu bu avantaj, 1990'lardan 2000'lere artarak, gelişmekte olan ölkeler arasında Türkiye'nin Çin'den sonra ikinci sıraya yerleşmesini sağlamıştır. Fakat, aynı dönemde Türkiye'nin ara malı dezavantajı da artmıştır.
- q. Makine ve teçhizat sektöründe ise Türkiye hem ara hem de nihai mallarda tüm gelişmekte olan ölkeler arasında en yüksek dezavantaja sahiptir. Ancak, bu dezavantaj ara mallarıyla sınırlı olsa da azalmıştır.
- r. Türkiye'nin ulaştırma araçları sektörü nihai mallarında 1980'ler ve 1990'lardaki dezavantajı, 2000'li yıllarda avantaja dönüşmüştür. Ancak, bu sektörün ara mallarında Türkiye'nin halen önemli bir dezavantajı bulunmaktadır.

- s. Gelişmekte olan ülkeler, birim imalat sanayi ürünü ihracatı başına imalat sanayi ara malı ithalatı kriterine göre sıralandığında Türkiye'nin en yüksek, Çin'in ise en düşük ara malı ithalatı oranına sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler kriteri kadar kapsamlı olmasa da bu istatistik, imalat sanayi bağlamında, Türkiye'de yüksek seviyede ithal ara malı bağımlılığının varlığına işaret etmektedir.
- t. Sektörel olarak incelendiğinde en fazla ara malı ithalatı ulaştırma araçları sektöründe yapılırken, bunu ana metal sektörü takip etmiştir. Türkiye'de ise ulaştırma araçları ve makina teçhizat sektörleri sırasıyla en yüksek ara malı ithalatı kullanan ilk iki sektörü oluşturmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünün ana çalışmaya katkısı ampirik olarak küresel eklemlenin ithalat bağımlılığını artırıcı bulguları sunuyor olmasıdır. Son bölümde ise yükselen piyasa ekonomilerinde söz konusu gelişmelere FDI'nın etkisi ve FDI'nın ulusal ekonomilerin büyüme performansına katkısı panel Granger nedensellik testleri kullanılarak incelenmiştir. Bu bölümünün bulgularını aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

- u. Panel Granger nedensellik testleri iktisat yazını ile uyumlu olarak FDI ile büyüme arasında çift yönlü doğrudan pozitif ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bir diğer anlatımla, FDI'lar büyümeyi artırırken büyüme de FDI yatırımlarını artırmaktadır. Bu ilişkinin hızlı büyüyen pazarlara üretim yapabilmek için yatırımlarını bu pazarda ya da pazara yakın bir ülkede gerçekleştiren ve yatay FDI olarak tanımlanan yatırımlarla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Öte yandan, FDI çeken ülkeler FDI'nın getirdiği yatırımlar nedeniyle daha hızlı büyümektedirler.

- v. FDI ikinci bir yoldan dolaylı olarak büyümei etkilemektedir. Doğrudan yatırımlar ithalat bağımlılığını, ithalat bağımlılığı endüstri içi ticareti, endüstri içi ticaret büyümei artırmaktadır. Bu ikinci etkinin, dikey FDI olarak bilinen ve üretim süreçlerinin bir kısmını başka bir ülkeye kaydırmak amacı taşıyan yatırımlardan kaynaklandığı düşünülmektedir.
- w. Sadece Türkiye verisi kullanılarak yapılan analizde, FDI ile büyüme ilişkisi zayıflamaktadır. FDI'ların büyümei ne doğrudan ne de dolaylı olarak etkilediği sonucuna varılmıştır. Ancak, sadece yatay FDI göstergesi olarak yorumlanabilecek büyümeden FDI'lara bir nedensellik ilişkisi görülmektedir. Türkiye'ye gelen FDI yatırımlarının önemli bir kısmının ticarete konu malları içermeyen hizmet sektörüne yöneliyor olması bu sonuçların sebeplerinden biri olarak düşünülmektedir.
- x. Yükselen piyasalara ilişkin bulgular beklentilerin tersine cari işlemler dengesi (CAB) ile büyüme arasında çift yönlü pozitif ilişkiye işaret etmektedir. Analizin panel veri kullanılarak yapılmasından dolayı yüksek büyüme oranına sahip Asya ülkelerinin aynı zamanda yüksek cari işlemler fazlası veriyor olmasının, büyüme ile CAB arasında pozitif nedensellik ilişkisi sonucuna ulaşılmasında belirleyici olduğu tahmin edilmektedir.
- y. Yükselen piyasa ekonomilerinde FDI ile CAB arasında istatistiksel olarak anlamlı Granger nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Bir taraftan zaman serisi anlamında artan FDI yatırımları CAB'yi azaltırken, diğer taraftan yüksek oranda FDI çeken Asya ülkelerinin önemli CAB fazlası veriyor olmaları sonuçları etkilemektedir.

- z. Türkiye verisi kullanılarak yapılan analizlerde CAB ile büyüme arasında bir ilişki tespit edilmemiş ancak CAB'den FDI'ya negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur.